

ילמד ענוים דרכו - שנה ב

שלא ברכו בתורה תחילה

הרב רן כלילי

1. בבא מציעא פה, א

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב: "מי האיש החכם (=לקמן: החכמים) ויבן את זאת, ואשר דבר פי ה' אליו (=לקמן: הנביאים) ויגידה, על מה אבדה הארץ?" דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, שנאמר: "ויאמר ה' **על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם**". הקושי: אם הכוונה באומרו: "עזבם את תורת" לאי קיום מצוות - מה החידוש? אמר רב יהודה אמר רב: **שלא ברכו בתורה תחילה**.

2. מהר"ל תפארת ישראל, הקדמה

ודבר זה מן התימה: שיהיה חורבן הארץ בשביל שלא ברכו בתורה תחילה, ולא בשביל עכו"ם וגילוי עריות ושפיכת דמים, שהיו בבית ראשון?

3. תפארת ישראל, א

האדם, אשר הוא נבדל מכל שאר בעלי חיים מצד הנפש, שאין נפשו נפש בהמית, רק נפשו נפש שכלית (=רוחנית, שייכת לעולם הנבדל, ה-לוהי), לא כמו שאר בעלי חיים הטבעיים שאין נפשם (אלא) רק טבעית, מחויב שיהיו לו פעולות, מתייחסות (=תואמות) אל נפשו השכלית ה-להית, ויהיו לו **"פעולות שכליות-להיות"**... **הפעולות המתייחסות אל מעלת נפשו הם "הפעולות ה-לוהיות" והם מצוות התורה**.. והתורה נבראת קודם שנברא העולם הטבעי...¹ לכך כל עניין התורה שהיא בשמיני, כי הטבע היא תחת מספר שבעה ומה שהוא "על הטבע" - הוא שמיני...

¹ בראשית רבה א,א: "התורה אומרת: אני הייתי כלי אומנתו של הקדוש ברוך הוא. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטיין, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפושין. **כך היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה, ובורא את העולם, והתורה אמרה: "בראשית ברא - לווהים" - ואין ראשית אלא תורה, היאך מה דאת אמר (משלי ח): "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז"**.
כל הזכויות שמורות ©

4. פני יהושע ברכות יא, ב

שראוי להקדים ברכת התורה קודם לכל ברכות השחר - שהם ברכת הודאה מעניין עולם הזה וענייני הגוף. וכיון שעיקר בריאת האדם בכל העולם לא נברא אלא בשביל תורה, כדכתיב: "אם לא בריתי יומם ולילה" וגו', ואפילו ברכת "שלא עשני גוי" ו"עבד" ו"אשה" לא נתקנו אלא בשביל התורה והמצוות, כדאיתא להדיא בטור. לכן **ראויה לומר ברכת התורה מיד בהשכמה קודם לכל הברכות**.² ואפשר שזה פירוש הגמרא "על שלא ברכו בתורה תחילה".

5. שפת אמת מטות, תרמ"ט

"שלושה מתנות נבראו בעולם, זכה באחת מהן - נטל חמדת כל העולם. זכה בחכמה - זכה בכל, זכה בגבורה - זכה בכל, זכה בעושר - זכה בכל. אימתי? **בזמן שהן מתנות שמים, ובאות בכוח התורה**, אבל גבורתו ועושרו של ב"ו אינו כלום...". דכתיב "לקח טוב נתתי", **שבנ"י צריכין ליקח הכל בכוח התורה**, כי התורה נקראת **"ראשית"**, שהיא **שורש** כל הבריאה. ובנ"י נקראו "ראשית" שכל הדברים **צריכין לקבל בדבקות שורש הראשית עפ"י התורה ואז מתקיים בידן...**

וכל נחלת ארץ ישראל שנתן לנו הקב"ה היה בכוח התורה, כמו שהיה הסדר - קבלת התורה מקודם ואח"כ הכניסה לארץ ישראל. וגם מה שנתגרשנו מנחלת אבותינו היה ע"י ביטול תורה, כדכתיב: "על עזבם את תורת" ולא הלכו בה, דרשו חז"ל: "שלא ברכו בתורה תחילה" והגם כי פשטן של דברים על ברכת התורה, אבל הרמז **שצריכין להנהיג הכל עפ"י התורה כנ"ל...** וז"ש "עוזבם את תורת" - שלא ברכו בתורה תחילה" - שלא קשרו המתנה של א"י בכוח התורה ונעשה להם כנחלת כל הארצות, לכן לא נתקיים בידינו. ומעתה יש לנו ללמוד ק"ו: שאם נתחזק בתורת השי"ת - יחזירנו הקב"ה לארצנו. כי מידה טובה מרובה. וכמו שע"י עזיבת התורה אבדה הארץ, כן ע"י היגיעה בתורה יחזירנו הקב"ה במהרה בימינו לארצנו, וכן יהי רצון.

6. אבות ב, ח

חמישה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הן: רבי אליעזר בן הרקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך. הוא היה מונה שבחן: רבי אליעזר בן הרקנוס - בור סוד שאינו מאבד טיפה. רבי יהושע בן חנניה - **אשרי יולדתו**.

² כעין זה בברכות מח: "ואין לי אלא ברכת המזון, ברכת התורה מנין (שחובה לברך)? אמר רבי ישמעאל: קל וחומר, על חיי שעה מברך, על חיי עולם הבא לא כל שכן?"
כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

רע"ב: על שם **שהיא גרמה לו שיהא חכם**. שהיתה מחזרת על כל בתי מדרשות שבעירה, ואומרת להם: בבקשה מכם, בקשו רחמים על העובר הזה שבמעו, שיהיה חכם. **ומיום שנולד, לא הוציאה עריסתו מבית המדרש, כדי שלא יכנסו באזניו אלא ד"ת**.

7. רמב"ם הל' תלמוד תורה א

מאימתי אביו חייב ללמדו תורה? **משתחיל לדבר** מלמדו: "תורה ציווה לנו משה" ו"שמע ישראל" ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו ומוליכו אצל מלמד תינוקות.

8. מידות הראי"ה, אמונה

החינוך הפשוט - מתחיל משבא הילד לכלל איזו הכרה. והחינוך המדעי - מתחיל משיצא לאוויר העולם. והאמוני - מההתחלה היצרית: "והתקדשתם והייתם קדושים"³.

9. תפארת ישראל, א

ואם תשאל ותאמר: אם כן (שנפש האדם מותאמת לתורה ולמצוות), הרי כל הפעולות המיוחדות לכל אחד ואחד מן הנבראים - הפעולות מתחייבות ממנו מעצמו ואינו משנה פעולותיו (הוא עושה את הפעולות באופן טבעי ואין הוא יכול לשנותם), ולמה לא נמצאו גם כן פעולות ה-לוהיות - הם המצוות - מן האדם מעצמו (למה צריך ציווי חיצוני והתמודדות וקושי בקיום מצוות ה', ולא ישר וטבעי)?
דבר זה אין שאלה, כי אם (=למרות ש)ראוי שיהיו אלו הפעולות באות מן האדם, הלא **יצר הרע שברא באדם - הוא מביאו אל הפעולות הרעות**, שבאות ממנו מצד יצר הרע שבו.

³ איגרת הקודש לרמב"ן: "דע, כי בהיות החומר של אדם וטבעו, סיבת היותו רע או טוב, מצד תכונת המזג, כפי הטיפה שנתהווה ממנה. ונמצא חיבורו סיבת קדושת השם או חילולו, כפי הבנים שיליד. ציווה אותנו על זה והזהירנו ואמר כי נצטרך לקדש עצמנו בשעת תשמיש, כאשר באה הקבלה בפסוק: "והזרתם את בני ישראל מטומאתם", מפני שזו היא סיבה להוליד אדם בנים צדיקים מקדשים שם שמים או רשעים מחללים שם שמים... כי בזמן שאין אדם מתכוון לשם שמים, הנה אותו הזרע הנמשך היא טיפה סרוחה, אין לשם ית' חלק בה, ונקרא משחית דרכו על הארץ. והנה גופו כלה לבהלה, וכאילו נוטע אשרה ומפטם עגלים לע"א, בהיותו זרע מקולקל וטיפה שלא נזרקה בה נשמה, רק כסלון ממאיר. ועליו נאמר: "זורו רשעים מרחם". והנה ציווה הקב"ה בתורה "ואמר והייתם לי קדוש אני".." ועיין ג"כ במשנה תורה לרמב"ם הלכות דעות ה; ראשית חכמה שער הקדושה פרק טז; אוה"ח הקדוש בראשית מט, ג (בביאור הטעם שראובן לא נבחר לבכורה); שם לויקרא, יב; שם שם, יט; מידות הראי"ה, אמונה, א; עוד עיין בלשון הזוהר חדש, פרשת בראשית מאמר "תוצא הארץ".

דף מקורות

ועל זה הוכיח⁴ משה רבינו ע"ה את ישראל, ואמר (דברים לב): "האזינו השמים" וגו' כמו שיתבאר בפרקים הבאים (פרק ד), להודיע שאין זה (החטאים) לפי הסדר כלל. כי לפי הסדר השכלי, ראוי שיתחייבו הפעולות מן כל נברא ונברא, כפי מה שראוי, ואל האדם שנפשו -לוהית-שכלית, ראוי לו פעולות מיוחדות. והם פעולות המצוות שבתורה. רק כי היצר הרע מעכב.

10. רמח"ל דרך השם, א, ד

בעניין האדם עצמו, הנה כבר זכרנו איך הוא מורכב אחד שנרכבו בו שני הפכים, דהיינו הנשמה והגוף. ואולם הנה אנחנו רואים בעינינו שהחומריות ראשוני בו ותולדותיו חזקות בו מאד. כי הנה מיד אחר לידתו, כמעט כולו חומרי, ואין השכל פועל בו אלא מעט. וכפי התגדלו - ילך השכל הלך וחזק בכל אחד כפי עניינו. ועל כל פנים לא יסור החומריות ממשול בו ומהטות אותו אל ענייניו, אלא שאם יגדל בחכמה וילומד בה ויתחזק בדרכיה, הנה יתאמץ לכבוש את טבעו, ולא ישלח רסן תאוותיו מידו, ויתעצם ללכת בהליכות השכל.

11. רש"י בבא מציעא

שלא ברכו בתורה תחילה - כשהיו עוסקין בתורה לא היו מברכין לפניה, קרא יתירא ד"אשר נתתי לפניהם" קא דרש, ברכת "אשר" (בחר בנו מכל העמים) - שהיא לפניה של דברי תורה, וכיון דלא מברכי גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם.⁵

⁴ רש"י דברים ל"ט: "העדויות בכך היום את השמים ואת הארץ - אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם, שמה שנו את מדתם? שמה לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם? כעניין שנאמר: "וזרח השמש ובה השמש"? הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם, שמה שנתה מדתה? שמה זרעתם אותה ולא צמחה, או שמה זרעתם חטים והעלתה שעורים? ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד, אם זוכין - אין מקבלין שכר ואם חוטאין - אין מקבלין פורענות, לא שנו את מדתם, אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה!". והקושיה ברורה: הרי לאדם יש בחירה? תשובת המהר"ל שכוונת משה לומר להם שהתורה והמצוות אינם חובות "חיצוניות" לאדם, אלא הם טבעיות לו, ורק אם יתגבר על היצר שמעכב - הוא יעשה המצוות באופן טבעי כמו השמים והארץ.

וכ"כ השפ"א נצבים תרל"א: "ולכאורה מאי ראה מהם שאין להם בחירה? אך עכ"פ מובן כי מדרך הטבע להיות נמשך כל דבר אחר הש"י וציוויו. א"כ וודאי לא נגרע האדם מזה, רק שניתן לו בחירה, יצ"ט ויצה"ר. ואם לא יגבור הרע על הטוב ממילא מצד עצמו ימשך אחר הטוב ככל הנבראים... וזה התירוץ האמיתי על קושיית הרמב"ם: איך שייך מצוות עשה "ואהבת" וכדומה דברים התלויין בלב? אך כי נטבע האהבה להש"י בלב כל איש ישראל. אך ורק צריך האדם שלא להתדבק בתאוות, למשוך אהבה לרע, שע"ז נסתר נקודה האמיתית. ובשומרו את עצמו - יתמשך ממילא אחר הש"י בכל לבו ונפשו."

⁵ שו"ע אורח חיים סימן מ"ז: "ברכת התורה צריך לזוהר בה מאד". הסבר האליה רבה בשם הכנסת הגדולה: "פירוש על תלמידי חכמים שאין עושין כבוד לתורה ואין עולין ראשונה לקרות בתורה."

רש"י בפרשת בחוקותי: "אם בְּחֻקֵי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם: ... מה אני מקיים אם בחקתי תלכו? - שתהיו עמלים בתורה. ואת מצותי תשמרו - הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר: "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם"... ואם לא תשמעו לי - להיות עמלים בתורה. ואם בחקתי תמאסו - מואס באחרים העושים. משפטי תגעל נפשכם - שונא החכמים. לבלתי עשות - מונע את אחרים מעשות. את כל מצותי - כופר שלא צויתים. להפרכם את בריתי - כופר בעיקר. הרי שבע עבירות, הראשונה גוררת

12. ר"ן בשם הר"י

דטעם הברכה משום **דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה**, ו"פקודי ד' משמחי לב". וכיון שלא ברכו - בזה הראו **שאין שמחה במענה פיהם, ואין להם הנאה מד"ת**.⁶

13. מהר"ל תפארת ישראל, הקדמה

אם היו מברכין על התורה תחילה, לומר: "ברוך (אתה ה...) נותן תורה לישראל", והיה **אהבה** (של ישראל) אל הש"י, במה שנתן תורה לישראל, **כי זה עניין הברכה על התורה, שהוא יתברך מבורך על זה, ו(המברך) אוהב (את) השי"ת, בשביל הטוב שנתן לו התורה.**

ואז היה זה סיבה ג"כ שתהיה התורה מתקיימת בישראל! שהיה **השי"ת** נותן בליבם לשמור ולעשות ולקיים. (ו)אף אם היו עוברים לפעמים מצווה אחת, **היו חוזרים מיד לשמור ולעשות ולקיים.**

וזה היה **מן השי"ת, אשר הוא סיבה לתורה, והוא גם כן סיבה שלא תתבטל.**

דומה לזה, כאשר הגיע נזק אל ענף היוצא מן האילן, אז העיקר שממנו יצא - חוזר וגודל גידולו מן השורש, אשר היה סיבה לגידול שלו שיצא. ובלא השורש - אין קיום לאילן כלל. ולפיכך אילו היו מברכין בתורה תחילה, מה שהוא יתברך סיבה לתורה ונתן להם התורה, **והיו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, מצד הדבקות הזו היה השי"ת סיבה גם כן שלא תתבטל התורה.** אבל מפני שלא ברכו בתורה תחילה, שלא היו דבקים בו יתברך באהבה, במה שנתן תורה לישראל, לא היה כאן סיבה מקיימת את התורה בישראל, ובאו לידי זה שעברו על התורה ודבר זה גורם שאבדה הארץ...

אף אם היו נותנים הסיבה שאבדה הארץ בשביל שחטאו - לא היה זה סיבה לאיבוד הארץ, כי אם חטאו, **היה השי"ת מקיים התורה בהם והיו חוזרים למוטב!** רק הסיבה היה שלא ברכו בתורה תחילה - ובזה בא להם איבוד הארץ. ואילו היו דבקים בו יתברך, במה שנתן תורה, אז היה השם יתברך עמהם במה שנתן התורה להם. וכמו שהיה הוא יתברך הסיבה **למציאות** התורה בהם, היה גם כן סיבה **לקיום** התורה בהם ולא אבדה הארץ. אבל עתה שלא היו מברכים בתורה תחילה ולא היו דבקים בו יתברך במה שנתן תורה לישראל, ג"כ לא היה השם יתברך עמהם לקיים התורה, וזה היה גורם שאבדה הארץ.

השנייה וכן עד השביעית, ואלו הן: לא למד, ולא עשה, מואס באחרים העושים, שונא את החכמים, מונע את האחרים, כופר במצוות, כופר בעיקה."

⁶ שם משמאל יתרו תרע"א: "אף דלא מיפסקי לילות מימים שמחוייבין להגות בה יומם ולילה, א"כ לכאורה למה יצטרך ברכה בכל יום? ולהנ"ל ניחא דהברכה היא על החיות וההתחדשות שזה הוא בכל יום תמיד. ובזה יש להבין מאמרם ז"ל: "על מה אבדה הארץ על שלא ברכו בתורה תחילה" וצריכין להבין למה באמת לא ברכו תחילה, ולהנ"ל מובן אחר **שלא למדו ברגשות הנפש ולא עוררו כוח החיות והתחדשות ע"כ לא ברכו בכל יום**, כי בפעם אחת שהיה מברכין הספיק להם לכל חייהם כנ"ל, דלא מיפסקי לילות מימים..."

14. אלשיך דברים נחומים על איכה א, ז

משל למלך שיש לו מנגן ומנגן לו תמיד. ויהי היום ויבא המגיד אל המלך לאמר: הנה המנגן הרג את הנפש! ויאמר המלך: אל תגעו בו. עוד זה מדבר וזה בא ויאמר: הנה המנגן את אשת רעהו טימא בזימה! ויאמר המלך: הישמרו לכם מדבר עליו מטוב עד רע! וככה יעשה כל הימים, ויהי המלך מכסה על כל פשעים. ויהי כי ארכו לו הימים, והנה איש בא ויאמר: הנה מנגנך אשר אהבת, בריבו עם איש פלוני קיצץ פלוני את כפו. ויהי כשומעו, ויצו המלך לתלותו על העץ. ותהום כל העיר על המלך לאמר: מה הדבר הזה, הנה בעשותו הרע ריחמתו וחננתו וכאשר הרעו לו תלית אותו?! אמר להם המלך: אל יעלה על רוחכם כי נושא הייתי לו על כל פשעיו, כי צרור היה עוונו וצפונה חטאתו, כי אם הייתי מאריך לו בעוד יגן בידו וייטב לבי. אמנם כאשר עלתה ידו על יד רעהו המכה בו ואראה כי עוד לא יגן כפעם בפעם, אז צויתי לתלותו על עוונות ראשונים. כן הדבר הזה כל הימים אשר "הקול קול יעקב" שימשך בעסק התורה, ערבה לה' ולא פקד עליו ארצה, אמנם בביטלו תורת ה' ועריבות ניגונו בטלה מלפניו יתברך, אז עוונותיו ילכדונו, וישלך משמים ארץ תפארת ישראל.